

Tompa Zsófia

„vannak vidékek viselem”

(Tompa-)verstájak metamorfózisai az erdélyi magyar költészetben

*„vannak vidékek viselem
akár a bőrt a testemen
meggyötörtén is gyönyörű
tájak ahol a keserű
számban édessé ízesül
vannak vidékek legbelül”*

(Kányádi Sándor: Előhang – Vannak vidékek)¹

I. Arcvonások – versvonások

Ahogy egy emberarc őrzi felmenői vonásait, úgy őrzik a helikoni líra főbb motívumait az utánuk következő költőgenerációk a maguk írásaiban. A vonások persze variálódnak, és mindig sajátos, sem a múltban, sem a jövőben senki máséval nem azonos rajzolatuk lesz – de e szüntelen megújulásban öröklődnek és jelen vannak mégis, nemzedékről nemzedékre.

Az újabb erdélyi magyar líra versvonásaiban – továbbírva és átlényegülve – a helikoni líra vonásai ragyognak fel, az újabb verstájakon a helikoni verstájak metamorfózisát, átváltoz(tat)ott rajzolatát látjuk. Teljes értékű rajzolatokat, hiszen „a költői hatás közel sem tesz valakit feltétlenül kevésbé eredetivé, mint ahogy gyakran éppen hogy ez tesz eredetibbé.”² Az ugyanis, aki egy szöveget a megértés szándékával elolvas, „a hatástörténet értelmében maga is benne áll a szövegben, amely éppen azért nyílhat meg éppen őelőtte, mert része (részesé) a szövegnek”³ – így részei, részesei az elődök verseinek az újabb erdélyi magyar líra versei. A helikoni alkotások, megnyílván a benne álló olva-

¹ KÁNYÁDI Sándor, *Isten háta mögött: Egyberostált versek és műfordítások II.*, szerk. TARIJÁN Tamás, Bp., Helikon, 2008, 190.

² BLOOM, Harold, *Prológus = Hatás-izsöny: Részletek Harold Bloom The Anxiety of Influence című könyvéből*, ford. KALMÁR György, Alföld, [megjelenés előtt]. (Az eredeti mű adatai: BLOOM, Harold, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*, New York, Oxford University Press, 1973.)

³ GYÁNI Gábor, *Miről szól a történelem?: Posztmodern kihívás a történelemírásban* = GY. G., *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Bp., Napvilág, 2000, 20. (Idézi: KELEMEN Endre, *Arról, hogy a transzvilvanizmus (miként) ideológia*, <http://www.eirodalom.ro/tanulmany/item/931-arrol-hogy-a-transzvilvanizmus-mikent-ideologia.html#.VN3uLPmG-VM>.)

sók előtt, témáik és motívumaik metamorfózisokban gazdag, lelkiület- és örökségtető lélekvándorlásának újabb verseit ihlették és ihletik. Az újabb kori erdélyi líra alkotói ugyanis rendre továbbírják a (kisebbségi) lét (erdélyi és) egyetemes fájalmát, áldásos szépségeit, sors- és létélményeit, részt vévén ezáltal az irodalom archaikus és kortárs időket egyetlen időtlen szövegtérben egyesíteni képes, izgalmas (szöveg)játékában: a (tovább)írás ünnepélyében. Mert van...

... valamiféle rette-
net, ami arra késztet, hogy abba hagyj a meg-
kezdett sorokat, hogy folytasd a befejezetteket.
magadénak tekinteni, ami nem te vagy, és
másénak, ami leginkább magad. semmit sem kezdtlél
el, nem érhetsz a végére egyetlen mondatnak sem.
vers az, ami hajlék. otthon. ami beborít és
kítakar. kezdetben pusztá volt a papír és
üres, sötétség borította a mélységeket, s mi
lélekrepesve figyeltük: kinek a lelke lebeg
mibennünk. aztán csöndre csönd jött, közös
hallgatás, belső mezőkre vetített idő. a
hetedik napon tovább írtuk egymást
(Tompa Gábor–Visky András: *[prológus]*)⁴

II. „[...] füvek, fák hegyén”

A transzszilvanista–helikoni líra poétikája (sors)jelképei és szerkezete „mélyén függ össze a környező világgal, annyira, hogy a természeti erők egyikévé számíthatjuk.”⁵ A helikoni alkotók költészetében – s köztük igen erősen Tompa László verseiben – „hiánytalan azonosulást figyelhetünk meg a természettel. Ez a költő páratlan érdekességű metamorfózisának titka.”⁶ Ez a tájjal-eggyé-váltság, mely átöröklődött és átalakulva jelen van a későbbi költőnemzedékek lírájában is – mert „nincs mód szabadul[ni]” abból a tájból, „hol csúcstól az égbe havas szikla tol”⁷ –, olyan szoros szintézist jelent

⁴ TOMPA, VISKY, *Romániai magyar négykezesek*, Pécs–Bukarest, Jelenkor–Kriterion, 1994, 5.

⁵ Mondatomhoz Németh László Tompa László költészetéről írt szavait használtam fel: Tompa Lászlóban „a székely költői alkat revelálójához értünk, ki sorsa és szervezete mélyén függ össze a környező világgal, annyira, hogy a természeti erők egyikévé számíthatjuk.” (Idézi: VERESS Dániel, *Tompa László = Erdélyi panteon 3.: Művelődéstörténeti Vázlatok*, Marosvásárhely, Mentor, 2001, 33.)

⁶ KUNCZ Aladár, *Megkoszorúzott erdélyi költő: Tompa László három állomása: Erdély hegyei közt, Éjszaki szél és Ne félj, Erdélyi Helikon*, 1929/8, 612.

⁷ TOMPA László, *Éjszaki szél* = T. L., *Éjszaki szél*, Székelyudvarhely, [a szerző kiadása], 1923, 28.

a(z erdélyi) táj (valóságreferencialitással is bír(hat)ó) képei és a verstájak között, hogy egészen a kortárs költészet önreferenciális rétegeiig megfigyelhető.

szavak sarjadnak rétjein
 gyopárként sziklás bércein
 szavak kapaszkodnak szavak
 véremmel rokon a patak
 szívemben csörgedez buzog
 télen hogy védjem befagyok
 páncélom alatt cincogat
 jeget pengető hangokat

(Kányádi Sándor: *Előhang – Vannak vidékek*)⁸

A helikoni költők utáni költőnemzedékek tájpoézisében számtalan olyan motívum bukkan fel, amely akár a Tompa-líra motívumainak metamorfózisa is lehet – még ha természetesen nem is konkrét tudatossággal játszik rá szöveghely a szöveghelyre. A későbbi erdélyi magyar líra költeményei verspórusaikon át öntudatlanul is magukba szívták a helikoni költészet levegőjét, ahogy talán a sziklás bérceken gyopárként sarjadó szavak és a jégpáncél alatt hangokat cincogató, vérrel rokon, csörgedező patak is.

Sziklák kövéből, magas sziklaszálon
 – Míg vihar zúgott alattam, felettem –
 Kivert magamnak kunyhót építettem.
 S most itt lakom. Itt mélyül el magányom.

Körül a tág űr, felhők lomha rendje.
 Kopasz kövek közt kanyarog a vadnyom –
 Erdők zúgásán edződik a hangom,
 S szavam az eget veri néha zengve.

(Tompa László: *Havasi tájékon*)⁹

Már olykor olyan mélyen kék az ég
 Mint messze múltból néző női szem.
 [...]
 Folyók jégkérgé is már roppan olykor – –
 [...]

⁸ KÁNYÁDI, *Isten háta mögött...*, i. m., 189–190.

⁹ TOMPA, *Éjszaki szél*, i. m., 51.

És lesz vizek s lesz élet áradása

[...]

S te...

Mozdulsz-e majd?

(Tompa László: *Februárvég*)¹⁰

A „sziklás bércek”, a „patak”, a „tél”, a be- és megfagyás – valamint ennek oldódása, a vízfolyásokat és verseket egyaránt fakasztó tavasz – gyakran ismétlődő képeinel is sűrűbbek a fa- és erdőmotívumok az erdélyi magyar líra rengetegében, s benne Tompa László költészetében. A fák és az erdő – melytől Erdély, hol „hervadó tudónk”, a lélek és a versek egyaránt megtelnek „a végtelenség fenyvesillatával”¹¹, maga is csupán örökölte nevét (erre az öröklésre játszik rá e verssor is: „Erdély erdői rémlenek mögöttem”¹²) – motívumaival, színeváltozásaival, versbéli metaforarendszerével rendre-rendre találkozhatunk Tompa László költészetében.

A Tompa-líra fa-metamorfózisainak minden bizonnyal legismertebb példája az emblematikus sorsszimbólummá és a (székely, erdélyi, emberi) helytállás metaforájává lett *Magányos fenyő*. Talán ezt a tompai hagyományt írja, fokozza tovább Ferenczes István verse, melyben a fák – egyúttal az antikvitás ovidiusi metamorfózisainak ősi mintáját is követve – átlényegülnek embersorsokká: vonásaikban erdélyi, magyar és egyetemes léthelyzeteket egyaránt és egyszerre rejtő, emberarcú fákká.

Kék dombokon égő borókák,
mint kökényhamvas gyermekorcák.
Istengyümölcs galagonyák
lányok hajába vérük fonják,
játsszon velük hecserlik bokra,
a mennyköves határ bolondja.
Korhadó bükkök, rokkant nyárfák
szemében ördög járja táncát,
bűnbe viszi a cserefákat:

¹⁰ *Uo.*, 7–8.

¹¹ „Szél jött és megtelt hervadó tudóm / a végtelenség fenyvesillatával” (ÁRPILY Lajos, *A kor falára* = Á. L., *Összes költeményei*, szerk. GYÖRI János, Bp., Osiris, 2006, 137.) Az Árpily-vers komplex erdőmetaforájának összetettségét erősíti az a tény is, hogy az emberi tudó szerkezete egy lombkorona szerkezetéhez hasonló. (A tudó mint szerkezet szépségére az eredendő hivatását, foglalkozását tekintve tudógyógyász Beney Zsuzsa hívta fel a figyelmet.)

¹² TOMPA László, *Tavaszi délelőtt a Rózsadombon* = T. L., *Ne félj!*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Társaság, [1934], 71.

Donkanyar-görbe nagyapákat.
 Törvénykeznek, lidércet űznek
 Odvaslelkű patak-szél-füzek,
 mint töpörödött vénasszonyok
 sírnak a gyérbokrú fagyalok.
 Böjtölő, szeplőtlen madonnák
 hullnak térdre: mészarcú nyírfák,
 mert menyasszony áll feketében:
 egy meddő nyárfa leng a szélben.
 Állnak köré szűz vörösfenyők:
 tűzlevélből kivert szemfedők,
 s váll váll mellett férfi jegenyék
 terelik a szűk ég peremét.

(Ferenczes István: *Emberarcú őszi fák*)¹³

Szilágyi Domokos lírájában is gyakran a tájjal való rokonság költői képeit láthatjuk: emberarcú tájat.

Hegyek, füvek, fák, ágak, [...]
 szívem rokonai,
 kedvesek, emlékeimben látlak szelíden bólintani,
 izmaim emlékeznek ernyedőn, erdők,
 titkosösvények, farkas-szagúak,
 lombkunyhók, égboltnyi lombfelhők, csukott szemű
 lombalagutak

(Szilágyi Domokos: *Hegyek, fák, füvek*)¹⁴

A tájjal való kapcsolat személyessége, rokoni elmélyültsége, ember (költő) és táj titkos jelekkel megvalósuló érintkezése, párbeszéde, egymásrahatása a Tompa-versek világára is emlékeztethet:

Ez föld, az ég, – ott lepke, fák, növényzet...
 Forrás, – de új mind és a réginél szebb!
 Tetszik? Ha szóltok –: nektek adhatom.

¹³ *Hazahív a hűség: Romániai magyar költők vallomásai a szülőföldről*, szerk. LISZTÓCZKY László, Sepsiszentgyörgy, Castrum, 1993, 341.

¹⁴ *Uo.*, 334.

Mert nekem leng a legkisebbke lomb itt,
 Amennyi kincs –: élém özönnel omlik.
 S mindannyinak tőlem kell várni jelt.
 [...] Egyetlen tekintet
 Egyszerre füvet, fát zenélni kelt.
 (Tompa László: *Zenith*)¹⁵

Mert „ős rokonvonás van a mozdulatlan vegetáció s a költő között [is], aki [...] nem loholt semerre sem megtermékenyülésért, hanem a földbe gyökerezve várt, amíg érte jön az inspiráció, mintahogy csodálatos virágmagvak érkeznek az átvonuló szelek szárnyain.”¹⁶ A helikoni lírikusok és Tompa László költészete fáival, erdőivel, farkasaival tehát az őt követő költőnemzedékek lírájában is jelen van, verseik virágmagvait továbbvitte a szél, és beléhintette például a Tompával egyazon székelyföldi tájon élő Kányádi Sándor költészetébe.

Téli erdő vagyok,
 éheznek bennem
 őzek és farkasok.

Orkán gyötör, vihar
 ropogtat csontos
 ujjáival;

Minden ágam recseg:
 most gondolom ki
 a rügyeket.

(Kányádi Sándor: *Téli erdő vagyok...*)¹⁷

E vers látásmódja a Tompa-féle táj-látásmódot is elmélyíti és fokozza. Mindhárom versszakhoz találhatunk (bőséggel, több változatban is!) Tompa László költészetében az adott Kányádi-képnek megfeleltethető, akár azok – esetleg konkrét szöveghely-béli, de mindenesetre költői, képalkotási – forrásaiként is megnevezhető textusokat.¹⁸

¹⁵ TOMPA, *Éjszaki szél, i. m.*, 70–71.

¹⁶ KUNCZ, *Megkoszorúzott..., i. m.*, 613.

¹⁷ KÁNYÁDI Sándor, *Tűnődés csillagok alatt: Egyberostált versek és műfordítások I.*, szerk. TARJÁN Tamás, Bp., Helikon, 2007, 144.

¹⁸ Az egy-egy Kányádi-versszaknak megfeleltethető képeket csillagokkal választom el egymástól.

Mez s húr nélkül fogok állani már én,
 Mint lombjait elhányt, ős téli erdő,
 Mely nappal hallgat a súlyos hó alatt,
 Csak néha – szürkület idején – hangoskodik,
 Ha taposatlan belseje mélyén
 Ordas ordítja, vontatva, éhét – –
 (Tompa László: *Mint lombtalan téli erdő*)¹⁹

***

Ím: alighogy a napnak fordulok,
 Rólam is fény csurog.
 Az arcom lángol s érzem, hogy finom
 Melegség hat be pórusaimon.
 Eremben a vér: vágyaktól dagadt,
 Gátakra törő, rohanó patak.
 S én pattanok ki a füvek, fák hegyén – –
 (Tompa László: *Tavaszkodás*)²⁰

Ki „korabús” verseiben úgy beszélt önmagához, hogy „csak neked nem hajt öröm-rügy sehol már”²¹, annak költészetéből, mint fák ágaiból, később új rügyek fakadnak – ami Tompa Lászlónál még hasonlat volt („mint lombtalan téli erdő”), a Kányádi-versben metaforává lesz („téli erdő vagyok”).

III. „Szavakat járok a tájra”

A metafora „nem csupán stilisztikai alakzat, hanem az emberi megismerés, sőt az emberi magatartás olyan jelensége, amely lelkünket önmaga fölé, és ezzel a nyelvi kimondhatóságnak a mindennapi szavak feletti szintjére emeli.”²²

Elsősorban a kimondhatóság, a nyelv, a szavak problémája áll a kortárs költészet fókuszában. Az erdélyi magyar költészetben ez a probléma is gyakran „tájba írva” tematizálódik: a táj maga a szöveg. Ezek a tájban szövegtestet látó, a tájat szöveggé író és ezt az írás autopoetikus és a vers önreferenciális vonatkozásaival el is mélyítő kortárs erdélyi versek szintén a helikoni–transzszilvanista költészet motívumkincséből merítenek: a „szálás téli erdőt” olvassák ki, és olvasandó versszöveggé írnak magukat a tájba. Így nem csupán a táj, hanem a szöveg és az élő

¹⁹ TOMPA, *Ne félj, i. m.*, 73.

²⁰ UŐ, *Éjszaki szél, i. m.*, 63–64.

²¹ TOMPA László, *Új tavasz nyiladozásán* = T. L., *Erdély hegyei közt*, Kolozsvár, Minerva, 1921, 54.

²² BENEY Zsuzsa, *Határhelyzetben* = B. Zs., *Möbius-szalag*, Bp., Vigilia, 2006, 44.

(éppen verseik által élő) szöveghagyomány részeivé is lesznek a sorsot, a múltat és a konkrét történelmi időt is magukban hordozó, ugyanakkor ezeket a vers időtlen, kimondhatatlan idejébe átplántáló írások.

Kiolvastam ezt a szálas téli erdőt –
hangjai elhulltak: kimondhatatlan idő van.
Tegnap elszállt az utolsó,
a V betű is, kitisztult a táj.
A havazás üres lapjai ránk fordulnak holnaputánra.

Újra kell járnom az évszakokat
az értelem formái szerint.
Lépek: A vagyok.
Ülök: vagyok B.
Nyomomat keresem a földön: C-nek láthatsz.
Elolvashatnátok engem is,
ha megmaradna minden mozdulatom,
sorkatonaként egy lobogó Z után,
az írásnélküliségben.

Szavakat járok a tájra.
Mögöttem valahol a messze történelemben
megkezdett mondat.
Lándzsás latin, szláv, gót betűk a vérző hóban.
Hazajáró sereg: a rovásírás jelei kerek,
tavaszba forduló tájon egyre visszatérnek.

Megyek: betűzöm a történelmet a sűrűtől errefelé.
Értelme azonos a tájjal.
Kimondhatatlan, de ismerős.
Akár az otthoni, gyermekkori erdő.
(Csiki László: *A végtelen mondat*)²³

Az önreferenciális és autopoetikus poétikai vonatkozások előzményei Tompa László költészetében is tetten érhetők. Mintha Csiki *Végtelen mondata* Áprily *A láthatatlan* írásán túl Tompa *Sikolyát* is továbbírná, továbbörökítené:

²³ *Hazahív a hűség...*, i. m., 340.

Hull künn a köd
s a színeket kioltja.
Csak egy marad:
a kúpos erdő kék-fekete foltja.
Ülök magam
tompán a téli ködben,
s zord vonalad
az erdön túl ma is szemembe döbben.
[...] tudom:
Te vagy a Hang, a Hívás,
szívó Delej
s szemembe sajtó Láthatatlan Írás.

(Áprily Lajos: *A láthatatlan írás*)²⁴

Zsongó fák sűrűjében
Alig tenyérsnyi folt – –
Papírlap, mit e helyre
Ki tudja: mi szél sodort?!
Tiszta – – nem fogta be vér, szenny,
Melynek ma tengere gyűl –
Sem írás – – így is elenyészik:
Célját töltetlenül!...

S megkap: ha írni tudnék
Rá sorokat, melyek
Minket egy szebb-szebb korba
Átörökítsenek.

Ím itt is mennyi nesz sír –
Velük ég és föld tele van.
Hárfája jajszeleknek
Vagyok magam is, – magam.

Kell hát itt lelmi néhány szót – –
Oly vérzőn hű szavakat,
Melyeket majd, aki meghall:
Lélekezete is elakad.

(Tompá László: *Sikoly*)²⁵

²⁴ ÁPRILY, *Összes költeményei, i. m.*

²⁵ TOMPA, *Sikoly* = T. L., *Ne félj!*, i. m., 191.

Ez az önreferencialitás alig (vagy talán egyáltalán nem) tárgyalt területe a heli-koni–transzszilvanista költészetnek, pedig a későbbi posztmodern líra igen izgalmas szövegjátékainak előzményei meg-megjelennek e korszak verseiben is – és talán a Tompa-líra egy-egy kísérletező jellegű verssorában is megmutatkoznak:

Tavalyi gallyról szakadt lombcsomóval
 Ibolyák szaga száll, s egy hervadó dal.
 (Tompa László: *A tavasz sodrában*)²⁶

Körül a fázva vetkező mezőben
 Tarolva járt az őszi hervadás,
 Mely meg-megtérve mindig újra más,
 De lomb, dal egyként hull ölébe: rőten.
 (Tompa László: *Öreg pár a tarlón*)²⁷

Mert nekem a vég nem vadász, nagyúr,
 De szennyes ár lesz, mely felém nyomul,
 Ellenszegni sok könyvem nem ér
 Annyit se, mint egy kiálló gyökér.
 (Ez ár mindennél rohanóbb, mohóbb.)
 Elkap s a rajtam átcsapó habokba
 A sors utánam oly könnyen dobja
 Pár versemet, mint sárga lombcsomót – –
 (Tompa László: *A parton*)²⁸

Ennél is intenzívebben jelennek meg önreferenciális szövegjáték-előzmények a Tompa-kortárs Bartalis János versében:

Szavak: bolond kis jelek: fussatok.
 Zuhanjatok. Emelkedjete. Szívem erejében. [...]
 Különös szép szavak. Erdőszagú –
 mezőszagú szavak: termő szavak.
 Ó szavak –
 Patak szavak. Egyszerű, tiszta, szép szavak.
 Rózsoknak

²⁶ Uő, *Éjszaki szél, i. m.*, 20.

²⁷ Uő, *Erdély hegyei közt, i. m.*, 77.

²⁸ *Uo.*, 58.

barnája. Búzának aranya. Zaboknak sárgája.
 Muskotályok hamvassága. Mézes szőlők cukrossága.
 Érett almák komolysága.
 Ó szavak – [...] Egyszer... virágos
 szárnyatokra bocsátom a lelkem, a lélek-sötétből
 kikelek – hogy vigyetek.
 Szavak.

(Bartalis János: *Szavak*)²⁹

Bartalis János *Szavak* című verse, litániás képhalmazással, akár egy tiszta nőiségről, szűzi anyaságról zengő Mária-ének dicsőíti a tájelemekkel eggyé lényegült szavakat, megidézve az erdélyi magyar költészetben mindmáig oly élön versteremtő keresztény imádsághagyományt.³⁰ Talán ezt a litániás szerelmes éneket is továbbírja és fokozza Ferenczes István *Szerelmes versében*, mely a Tompa-lírában is gyakran előforduló, bibliás *figura etymologicákkal* az imádságos zsoltárnyelvet hozza működésbe – a „te drága” szókapcsolattal megidézvén Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus*át is –, versébe szöve a szentségimádás motívumait, s parafrazeálva a katolikus szertartás bűnbánati liturgiáját.

némaságom
 n é m a s á g a
 szavaim szava
 anyám szava
 te árva
 [...]
 te vagy a csönd
 szabadságom
 nékem a levegő
 szomjam és éhem
 Rodostóm és Házsongárdom
 húzatlan szólaló
 mennyei harangom
 virágos kertemnek
 földönfutó füstje
 égbe ható lángja

²⁹ *Hazahív a hűség. i. m.*, 108.

³⁰ Erről a hagyományról bővebben lásd: BERTHA Zoltán, *Istenélmény az újabb erdélyi lírában*, <http://eirodalom.ro/tanulmany/item/957-istenelmeny-az-ujabb-erdelyi-liraban.html#.VNy7cPmG-VM>.

homlokomra fölszögezt
 csillag
 étellel áldott
 megszegett kenyér
 te árva
 t e d r á g a
 én szépem
 én vétkem
 én igen nagy vétkem

(Ferenczes István: *Szerelmes vers*)³¹

A tájba írt szó jelenik meg Szilágyi Domokos költészetében, többek között a már idézett *Hegyek, fák, füvek* folytatásában:

róttam az erdőt, lépéseimből róttam nesz-betűket,
 [...]
 nap vére hullott, elöntött a mindenség-fia-fény-
 suhogás,
 szívemen, mint ághegyen a mókus, ült a várakozás,
 mint az éjszaka tetején a liliomszirmú csillagok
 – pillá mögé bújt szemek, melyekbe a nappali
 fény belefagyott –,
 a várakozás, hogy elolvashassam remény-virág-
 betűiteket,
 s belém leheljétek a mindenség erejét, hegyek, fák,
 füvek.

(Szilágyi Domokos: *Hegyek, fák, füvek*)³²

Az „éjszaka tetején” a várakozás „liliomszirmú” csillagainak „remény-virág-betűi” már azokhoz a (virrasztó) csillagok képeivel egybeforrt, és a helikoni lírában fokozott hangsúlyt kapó sorsmotívumokhoz is visszanyúlnak, melyek szintén jellegzetes elemei Tompa László költészetének, ki – „csillagok közt megcsillant[va] csillaglelke színeit”³³ – „költősorsát csillagképekben látta felírva”³⁴, és aki tudta, hogy a csillagvégtelen az emberi szív benső végtelenével rokon, hogy „ég és föld közt végtelenhez végtelent fűz

³¹ *Hazahív a hűség, i. m.*, 133–135.

³² *Uo.*, 334.

³³ TOMPA, *Ég és föld között* = T. L., *Ne félj!*, i. m., 68.

³⁴ SZENTIMREI Jenő, *Ne félj: Tompa László versei*, Erdélyi Helikon, 1929/5, 389.

a köté.”³⁵ Csillag és életsors ősi összetartozása valamennyi kultúrában fellelhető, így a csillag-motívum a költészet archetípusos rétegeit hozza mozgásba – és az erdélyi magyar lírában egymás mellé, sőt, egyetlen képpé rendel csillagokat és tájelemeket.

Enyéim miatt is szorongva,
A csillagokat faggattam jelért.
[...] – csillagok nagy
Soka hullt, mintha figét rázna a szél.
(Tompá László: *A züllés zátonyán*)³⁶

valaki jár a fák hegyén
ki gyújtja s oltja csillagod
csak az nem fél kit a remény
már végképp magára hagyott

én félek még reménykedem
ez a megtartó irgalom
a gondviselő félelem
kísért eddigi utamon
(Kányádi Sándor: *Valaki jár a fák hegyén*)³⁷

IV. Hajlék

Az erdélyi költészetben az emberi sors úgy forr eggyé a táj elemeivel, mint az archaikus kultúrákban a csillagokkal: így e versekben a táj nemcsak emberarcú, hanem embersors-arcú tájjá is válik.

Ferenczes István emberarcú fája és ember azonosulásában, azonosságában valamiképp az egykori (és örök) *Magányos fenyő* metaforáját mélyítették el és variálták. Ezt teszik Székely János fája is – azonban másképp. Az emblematicussá példává lett „magányos fenyő”, melyből „az élet óriási realitása, elpusztíthatatlan fensége, örökzöld lényege áradt felénk”³⁸ – és valamennyi rokon fa és tájelem, mely a helikoni–transzszilvanista lírában és e líra továbbélésében az önazonosságot, a tájjal való sorsazonosságot a vers önreferencialitásáig fokozó módon testesíti meg – itt „fejfév”, „az elhagyott szülőföld velünk haló emlékévé” változik.

³⁵ TOMPA, *Ég és föld között*, i. m., 68.

³⁶ UŐ, *Éjszaki szél*, i. m., 39.

³⁷ KÁNYÁDI Sándor, *Éjfél utáni nyelv: Egyberostált versek és műfordítások III.*, szerk. TARIJÁN Tamás, Bp., Helikon, 2008, 202.

³⁸ REMÉNYIK Sándor, *Ne félj: Tompa László új verseskönyve*, Pásztortűz, 1929/5, 214.

A lomha fák, az ingatag növények,
Csak ők igazán rendületlenek!
Csodálatos röghözkötöttség,
Kényszerű és megszeghetetlen
Hűbéri helytállás a sorsuk.
Ott állanak felsarjadásuk
Helyén, önmaguk szobrai;
Ott hajladoznak, ott remegnek
Örökös őrségben, ahol
Csírájuk egykor megfogant.
Minden fa – fejfa. Emlékoszlop
Minden növény, csakhogy visszára:
Ahogy mi a halálnak, ők
A születésnek állítanak jelet.

Ott született mind, ahol meghal.
Ott hal meg mind, ahol született.

Nekünk szabadság adatott.
Elhagyjuk sorra ezt a földet [...]
De talpunk bőrén ott sajog
A régi túske horzsolása,
A régi, süppedő homok,
A szögletes kövek, a tarló,
Minthogyha valamely növény
Örökös gyökérfájdalommal
Fizetné meg átültetését.
Ettől kissé hűbbek vagyunk.
Ettől kissé még hűtlenebbek.
A fejfa, melyet egykoron
Fölénk tűznek (a holt növénytest),
Mintha az elhagyott szülőföld
Velünk haló emléke lenne.

(Székely János: *Szülőföld – Torda*)³⁹

A „lomha fák” és „ingatag növények” „rendületlen” jelzőjével a *Szózatra* is rájátszó vers fejfái egy másik helikoni költő, Szombati-Szabó István vers-örökségei

³⁹ *Hazahív a hűség, i. m., 417–419.*

is lehetnek, hiszen „ahány erdő, mind keresztfát terem.”⁴⁰ A csillagok és a fák, s a belőlük lett fejfák, keresztfák transzcendens szférába emelik az erdélyi verstáját. „Az erdélyi líra természetszimbolikája” ugyanis a szülőföld reprezentálta közösségi értékeket az időtlenség – azt is mondhatnám, az örökkévalóság – szférájába⁴¹ helyezi. Mivel minden műben „a világ megnyílása”, „világlás” történik, így a helikoni–transzszilvanista poézis földszeretetéből fakadó, és az őket követő költőnemzedékek verseiben továbböröklődő, csillagok vigyázta táj- vagy földversek is komplexebb státuszúak, mint történelmi vagy földrajzi vonatkozásaik. A tájra, földre ugyanis nem csupán történelmi, hanem poétikai és ontológiai aspektusból is tekinthetünk. Heidegger nyomán a föld⁴² az, „ahová a mű visszaáll, és amit ezáltal megjeleneni enged. A föld: megjelenőn elrejtő. A föld a semmire sem szoruló, fáradhatatlan-kimeríthetetlen. A világban való lakozást a földre és a földbe alapozza a történelmi ember. [...] A mű magát a földet egy világ nyíltságába juttatja, és ott megtartja. A mű a földet földként engedi lenni.”⁴³

A Tompa-líra versrögei, versföldjéből nőtt fái és erdői, s felettük virrasztó csillagai is egy világ nyíltságába juttatják, s ott megtartják a földet. Földként engedik lenni. A helikoni líra konkrét valóságvonatkozásokkal rendelkező tájmotívumai minden befogadó számára megnyíló és (öt) elrejtő verstájja lesznek: verssé,

„ami hajlék. otthon. beborít
és kitakar.”⁴⁴

E motívumok vezérlő csillagokként virrasztanak a mindenkori (erdélyi) líra földje, földjéből nőtt verserdői felett.

⁴⁰ „Itt nem lehet több: egy az út, a hit / S ne legyen ösvény, amely szétterelje / A siralomvölgy messiásait. // Itt ami út van: Golgotára visz, / Hogy megfeszítsék, aki új hitével / Új messiási hivatásba visz. // Itt mély az árok, sűrűbb a verem, / Messzebb az ég és távolabb az Isten / S ahány erdő, mind keresztfát terem. // Minden fa higgye, hogy keresztfa lesz! / A messiások földjén termett fának / Kiváltsága és rendelt sorsa ez.” (SZOMBATI-SZABÓ István, *Hitvallás messiások földjén = Isten kezében: Romániai magyar költők istenes versei*, szerk. LISZTÓCZKY László, Sepsiszentgyörgy, Castrum, 1994, 349.)

⁴¹ LÁNG Gusztáv, *Egy önmeghatározás tanulságai: Jegyzetek a transzszilvanizmusról* = L. G., *Kivándorló irodalom: Kísérletek*, Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság, 1998, 12.

⁴² Ennek a föld-fogalomnak „itteni jelentésétől távol kell tartani mind a valahol lerakódott anyagtömeg, mind a bolygó pusztá asztronómiai képzetét”. (FARAGÓ Kornélia, *A geokulturális elbeszélés változatai: Muzealizálási eljárások – posztmonarchikus beszédminták* = F. K., *A viszonyosság alakzatai*, Újvidék, Forum, 2009, 13.)

⁴³ Heidegger szavait idézi: FARAGÓ, *A geokulturális... , i. m.*, 13.

⁴⁴ TOMPA, VISKY, *[prológus]*, *i. m.*, 5.

S ha éj lep künn: ködébe
Az ének fényt idézget...
Az örök csillagokkal
Boldogan összenéztek!
(Tompa László: *Kalauz*)⁴⁵

A csillagok síromon átragynak.
S az ég könyvét – mi dolgom lenne más itt? –
kiolvasom a gyors feltámadásig,
míg helyettem a szél fürgén lapozgat. –
(Horváth Imre: *Örök könyv*)⁴⁶

⁴⁵ TOMPA, *Kalauz* = T. L., *Éjszaki szél*, i. m., 6.

⁴⁶ HORVÁTH Imre, *Örök könyv* = *Isten kezében...*, i. m., 496.